

СУСРЕТ ДРУГАЧИЈИХ СВЕТОВА: СТРАНИ ДРЖАВЉАНИ НА ОМЛАДИНСКИМ РАДНИМ АКЦИЈАМА У ЈУГОСЛАВИЈИ 1946–1951. ГОДИНЕ

Анстракт: Предмет рада је сусрет младих Југословена са вршњацима из иностранства на омладинским радним акцијама у Федеративној Народној Републици Југославији. Акцент је стављен на несклад између тежњи идеолога КПЈ и стварности, на неразумевање, предрасуде и стереотипе који су отежавали нормалну комуникацију између младих Југословена и њихових вршњака из иностранства.

Кључне речи: омладинске радне акције, омладина из иностранства, Народна омладина Југославије (НОЈ), Резолуција Информбироа.

У првим годинама после завршетка Другог светског рата, нарочито за време спровођења Првог петогодишњег плана (1947–1951), неразвијена и у рату тешко оштећена југословенска привреда морала је да се ослони на добровољни физички рад омладине. Стотине хиљада девојака и младића из свих крајева Југославије отишло је на градилишта великих инфраструктурних објеката који су били неопходни за покретање планске, социјалистичке привреде. Радиле су у тешким условима, примитивним алатом, често голим рукама. Али они нису били обични физички радници: омладинске радне акције биле су схваћене као својеврсна школа у којој ће се идеолошки обликовати будући заточници социјализма и стручно обучити квалификовани радници неопходни индустрији.¹ Истовремено су омладинске радне акције имале своје место у спољној политици Југославије

¹ О омладинским радним акцијама до сада је писано у оквиру различитих монографија и расправа. Поменимо: П. Ј. Марковић, *Београд између истока и запада 1948–1965*, Београд, 1996; М. Митровић, *Изгубљене илузије. Прилози за друштвену историју Србије 1944–1952*, Београд 1997; Б. Петрановић, *Југославија на размеђу (1945–1950)*, Подгорица, 1998; D. Bondžić, *Beogradski univerzitet 1944–1952*, Beograd, 2004; Н. Милићевић, *Југословенска власт и српско грађанство 1944–1950*, Београд, 2009; С. Селинић, „Омладина гради Југославију. Савезне омладинске радне акције у Југославији 1946 – 1963“, *Архив, часопис Архива Србије и Црне Горе*, година VI, бр. 1-2, Београд, 2006; С. Селинић, „Живот на омладинским радним акцијама у Југославији 1946–1963“, *Исто*, година VII, бр. 1-2, Београд, 2007. година.

као средство преко којег је Комунистичка партија Југославије настојала да извезе своје револуционарно искуство, подигне свој углед у међународном радничком покрету и учврсти међународни положај земље. Зато је Народна омладина Југославије (НОЈ), почевши од радне акције Брчко–Бановићи (1946) примала на градилишта организоване групе девојака и младића из иностранства и слала младе Југословене на слична градилишта у иностранству.

На великим савезним радним акцијама: Брчко–Бановићи (1946), Шамац–Сарајево (1947), „Братство и јединство“ (1948. и 1949) и Бањалука–Добој (1951) учествовало је више хиљада младих људи из „народних демократија“ (до сукоба са Информбироом) и парламентарних демократија, са својим колонијама и доминионима. Поред њих, на градилишту је боравила омладина из Слободне територије Трста (и Словенци и Италијани), бригаде грчких комуниста и групе југословенских исељеника из европских земаља и обе Америке.² Расположива архивска грађа не може да нам одговори на питање колики је био укупан број девојака и младића из иностранства на градилиштима широм ФНРЈ, али бар можемо претпоставити, на основу неколико штурних спискова, да их је на прузи Шамац–Сарајево боравило око 5000.³

Видови идеолошко-политичког васпитања омладине из иностранства

Будући да су идеолози КПЈ посматрали иностране бригадире као један од канала преко којег је било могуће да се прошири југословенско револуционарно искуство и политички утицај ван државних граница, за њих је био организован разноврстан идеолошки обојен културно-просветни програм који је обухватао учење српскохрватског језика, предавања о историји и култури југословенских народа, филмске пројекције, позоришне представе, масовне скупове и спортске манифестације.

² Архив Југославије (АЈ), Савез социјалистичке омладине Југославије (114), фасцикла 290, *Национални састав иностраних бригада на прузи Шамац–Сарајево*, 1947. године. У овом сумарном попису наведене су 42 националности. Најбројнији су били бригадире из „народних демократија“ (Чехословаци, Пољаци, Мађари, Албанци, Румуни и Бугари). Следи омладина из парламентарних демократија: Британци, Французи, Италијани, Данци и Швеђани. У мањим групама били су присутни: Швајцарци, Норвежани, Аустријанци, Холанђани, Белгијанци, Лужички Срби, Канађани, Аустралијанци, Палестинци, Индуси и Индонежани. У мањем броју или појединачно, у саставу већих бригада било је Шпанаца, Мароканаца, Египћана, Јужноафриканаца, Иранаца, Бурманаца, Вијетнамаца, Кинеза, Малајаца и других.

³ Исто: *Бројно стање иностраних бригада и Предрачун коштања иностраних омладинских радних бригада које су радиле на омладинској прузи Шамац–Сарајево*, 1947. године. Наредних година је број бригадира из иностранства био знатно мањи, због сукоба КПЈ и Информбироа. Све бригаде из „народних демократија“ напустиле су Југославију, те бригаде грчких комуниста, док је омладина са Запада долазила у мањем броју него раније.

Предавања су била основни облик идеолошко-политичког рада. Главни штабови трудили су се да унапред припреме теме за предавања и предаваче, који су морали да владају излаганом темом и да буду спремни да одговоре на често непријатељски интонирана питања. Поједине теме биле су намењене свим бригадама из иностранства, а друге припремане за бригаде из одређене земље. На пример, на ОРА Шамац–Сарајево одржана су предавања о Првом петогодишњем плану, културној политици Југославије, народним демократијама, Народноослободилачкој борби, омладини Југославије, решењу националног питања у ФНРЈ, о СССР, борби грчког народа против империјализма и друго.⁴ Након Резолуције Информбироа 1948. године, предавања су проширена темама „о клеветничкој кампањи против наше земље“. У списку литературе за предаваче у иностраним бригадама из 1949. године налазе се одговори КПЈ на оптужбе из Резолуције, реферати Јосипа Броза Тита, Милована Ђиласа и Едварда Кардеља са V конгреса КПЈ, реферати и резолуције о „социјалистичком преображају села“ (односно о насилној колективизацији) и материјали о спољној политици у условима потпуног прекида односа са СССР и „народним демократијама“.⁵ Најзад, након што је 1950. године започела демократизација ФНРЈ и њено отварање према Западу, уведене су и неке нове теме: о радничком самоуправљању, Корејском рату и фолклору југословенских народа.⁶

Биоскопске представе биле су један од најважнијих облика идеолошко-политичког рада на омладинским радним акцијама. Апарат за агитацију и пропаганду добио је задатак да обезбеди свакој бригади по једну кино-пројекцију у десет дана. Најчешће су приказивани домаћи документарни и играни филмови. Од страних филмова преовлађивали су совјетски.⁷ Бригадама из иностранства приказивани су типични југословенски филмови снажног идеолошког набоја, као што су *Славица* Вјекослава Афрића и *Бесмртна младост* Војислава Нановића.⁸ Либерализација с почетка педесетих година XX века утицала је на промене у биоскопском репертоару. Тако је, на пример, омладина из Норвешке гледала филм бајку *Чудотворни мач*, В. Нановића и документарце о југословенском фолклору.⁹

⁴ АЈ-114-290, *Предавања одржана иностраним бригадама у месецима јул–август*, ОРА Шамац–Сарајево, 1947. година.

⁵ АЈ-114-291, *Литература за предавања бригадама из иностранства*, Београд, 1949. година.

⁶ АЈ-114-290, *Извештао о Првој норвешкој бригади*, јул 1951; *Извештај о британској бригади „Харолд Ласки“*, 13. 8. 1951. година.

⁷ АЈ-114-124, *Упутство за пропагандно-агитациони рад у омладинским радним бригадама*, Београд, 1948. година.

⁸ АЈ-114-152, *Извештај о учешћу омладинских бригада и група из иностранства на изградњи аутопута „Братство и јединство“*, Нова Градишка, 20. 9. 1949. година.

⁹ АЈ-114-290, *Извештај о Првој норвешкој бригади*, јул 1951. година.

Физичка култура била је незаобилазан вид идеолошко-политичког васпитања омладине на градилишту и бригадири из иностранства равноправно су учествовали у свим њеним облицима. Спровођена је како у виду масовних физкултурних вежби тако и спортским надметањима појединаца, група или читавих бригада. Једно типично спортско такмичење одржано је међу градитељима пруге Шамац–Сарајево у августу 1947. године, у Зеници. Девојке и младићи надметали су се у атлетици (главне олимпијске дисциплине, али и бацању гранате, што је разумљиво ако се има у виду да је физкултура посматрана као саставни део предвојничке обуке), кошарци, фудбалу, одбојци и боксу (само мушкарци). Такмичило се по међународним правилима и правилницима Фискултурног савеза Југославије. Право учешћа имали су сви, осим плаћених инструктора и тренера. Укупан број такмичара био је 801 из 84 домаће и осам иностраних бригада. Странце су представљали Бугари, Румуни, Чехословаци, Италијани, Британци, Канађани, бригадири из Слободне територије Трста и Интернационалне бригаде.¹⁰ Организатори су закључили да је такмичење било „успешна политичка манифестација“, која је оставила на учеснике из иностранства снажан утисак.¹¹

У наставку рада спустићемо се на градилиште, међу саме иностране бригадире. Изабрали смо две албанске бригаде, као типичне представнике „братских социјалистичких и балканских земаља“. Следе: бригада политичких емиграната из Бугарске (које је захватио вртлог сукоба са Информбироом), неколико бригада и група из типичних парламентарних демократија – Француске, Велике Британије и Данске и, на крају, бригаде и групе југословенских исељеника из иностранства. Ко су били ти млади људи? Како је изгледао сусрет младих Југословена и њихових вршњака из другачијих култура? Какав су однос успоставили? Да ли су се уопште разумели?

Бригаде из „народних демократија“

I Албанци

Албанска бригада *Алћи Конди* провела је на радној акцији Брчко–Бановићи два месеца, од краја јуна до краја августа 1946. године.¹² Бригада је имала 198 омладинаца, од чега је било 10 девојака. По социјалном саставу

¹⁰ Интернационална бригада формирана је од учесника фестивала Међународне федерације демократске омладине (Праг, 1947) и де факто чинили су је Чеси, понајвише социјалдемократи, што активисти НОЈ нису прихватили са симпатијама (АЈ-114-290, *Општи извештај о бригадама из иностранства на ОРА Шамац–Сарајево*, 18. 11. 1947).

¹¹ АЈ-114-290, *Извештај о међународном спортском такмичењу на Омладинској пружи Шамац–Сарајево*, Зеница, 11. 9. 1947. година.

¹² АЈ-114-290, *Извештај о албанској бригади „Алћи Конди“ на Омладинској пружи Брчко–Бановићи*, 1946. година.

преовлађивали су пољопривредници, али је било и радника, нешто ученика и студената.¹³

Највећа пажња приликом рада НОЈ са младим Албанцима посвећена је културно-просветном раду – дневно 4–6 часова, на темељу озбиљног и добро разрађеног плана. Били су организовани: аналфabetски течај, курс српскохрватског језика и различити стручни течајеви. Агитпроп апарат НОЈ настојао је да разноврсним наставним садржајима популарише Југославију, али и да васпитава и образује будуће албанске партијске руководиоце и квалификоване индустријске раднике.

Аналфabetски течај обухватио је велики број бригадира. Према извештају, сви полазници били су описмењени и на крају свог боравка на градилишту написали су први пут својеручно писма својима у Албанији. У оквиру курса имали су и основну подуку из математике. Велики број Албанаца пријавио се за курс српскохрватског језика. Наводно до краја курса сви они су могли да се споразумевају са домаћинима без преводиоца. Напреднији су научили да читају и пишу латиничне текстове, а један мањи број и ћириличне.

Посебан облик културно-просветног рада био је тзв. *југословенски час*. Реч је о курсу на коме су се албански омладинци упознавали са основним појмовима из географије, историје и економије Југославије пре, за време и после Другог светског рата. Курс су прилежно похађали сви омладинци.

Од осталих видова културно-просветног рада помињу се: рад библиотеке са „провереним“ књигама и часописима на албанском и српскохрватском језику, читалачке групе, уређивање зидних новина *Тирана–Београд*, хор и дилетантска група. Група ученика била је ослобођена свих активности ван градилишта и учила је у кружоцима стандардне гимназијске предмете.¹⁴

На изградњи ауто-пута „Братство и јединство“ 1948. године учествовала је албанска бригада *Мисто Маме*, која је, због Резолуције Информбироа, напустила градилиште пре времена.¹⁵ Бригада је имала 201 бригадира, преовлађивали су мушкарци – њих 175. Првих недеља се делегат НОЈ при бригади похвално изражавао о албанским омладинцима, њиховом залагању на раду и ангажованости на културно-просветном раду. Истицао је присне односе између југословенских и албанских бригадира на деоници.

До потпуне промене у односима дошло је пошто што су првих дана јула, албански бригадери сазнали за Резолуцију Информбироа и одговор ЦК КПЈ. Прве реакције биле су шок и неверица. Командант бригаде је отпутовао у

¹³ АЈ-114-290, *Стање страних бригада на изградњи Омладинске пруге*, 1946. година.

¹⁴ АЈ-114-290, *Извештај о албанској бригади „Алћи Конди“ на Омладинској прузи Брчко–Бановићи*, 1946. година.

¹⁵ АЈ-114-291, *Извештај о боравку албанске бригаде „Мисто Маме“ на изградњи ауто-пута „Братство и јединство“*, јул 1948. година.

Београд на консултације са албанским послаником и после повратка бригада је заузела непријатељски став према домаћинима. Делегат НОЈ приметио је да су престали да кличу Титу и КПЈ, што су до тада редовно чинили уз клицање Енверу Хоџи, албанској комунистичкој партији и Стаљину. Навео је како се сукобио са командом албанске бригаде када је приметио да је скинута Титова слика са зида у штабу бригаде. Наводно, албански бригадири су одмах почели да изазивају сукобе, узимајући као повод макар и најбаналнији проблем, што је, према речима представника НОЈ, био део инструкција које је добио командант од посланства у Београду. Провокаторски су се понашали све до изласка из ФНРЈ. Успут су наводно безуспешно покушали да „освесте“ своје сународнике са Косова. Приметно је да је аутор извештаја о албанској бригади тек после сукоба са Информбироом описао хигијенске прилике у њој: о непостојању основних хигијенских навика код албанских омладинаца и незаинтересованости њиховог руководства да било шта тим поводом учини. У извештајима о Албанцима написаним пре Резолуције могу се прочитати само речи хвале о њиховом понашању на градилишту и у логору.

II Бугарски емигранти

Због сукоба КПЈ са Информбироом омладинске организације „народних демократија“ отказале су учешће својих бригада на радним акцијама у Југославији и истовремено одбиле су да приме југословенске омладинце на своје радне акције. Изузетак представља бригада састављена од емиграната из Бугарске, која је радила на изградњи ауто-пута „Братство и јединство“ 1949. године.

Омладинску радну бригаду политичких емиграната из Бугарске *Христо Ботев* формирало је Министарство унутрашњих послова Србије од бугарских држављана који су илегално прешли у Југославију након објављивања Резолуције Информбироа.¹⁶ На ауто-пут је стигла још 26. јуна 1949. године, као прва иностранна бригада, и остала на раду два месеца. Бројала је 78 људи: 34 ученика, 17 студената, 18 радника, 6 чиновника и 3 пољопривредника.¹⁷ Њени припадници пребегли су у Југославију понајвише због неслагања са Резолуцијом Информбироа. Појединци су оцењени као реакционарни елементи, који се нису слагали са револуционарним преображајем своје домовине и „повјеровавши лажима да су југославенски руководиоци пали у наручјај империјалиста“, надали се да ће преко ФНРЈ моћи да се домогну западних земаља („што је на вријеме примећено

¹⁶ Детаљније о политичкој емиграцији у време Информбироа: Р. Лубурић, *Политичка емиграција из информбировских земаља у Југославији (1948–1953)*, Годишњак за друштвену историју, година III, свеска 3, 1996, Београд, 1996. година.

¹⁷ АЈ-114-152, *Извештај о учењу омладинских бригада и група из иностранства на изградњи ауто-пута „Братство и јединство“*, Нова Градишка, 20.9. 1949. година.

и осујећено“). Посебну групу бугарских емиграната чинили су појединци који су били ван политике, за које се сумњало да их у домовини гоне због криминалних радњи. Наводно је један од бригадира убио своју љубавницу.

Бригада је одмах после доласка подвргнута интензивној идеолошкој обради, проучавањем искључиво југословенских материјала о „клеветничкој Резолуцији и кампањи Информбира“ . Ипак, како каже аутор извештаја, Партија је требало да пружи бугарским емигрантима већу помоћ у савлађивању суштине спора КПЈ и ИБ, јер је било и неких нежељених појава. Тако се нпр. десило да је један, иначе узоран омладинац, сувише радикално схватио спор међу комунистичким партијама и на вест о смрти Георги Димитрова, написао је на огласној табли: „Радујемо се смрти Г. Димитрова.“

Горка је судбина емиграната, како економских, тако и политичких. Ови бугарски пребегли су из једне сиромашне државе којом управља репресивни државни апарат у исту такву земљу, раније савезничку, а од лета 1948. године непријатељску. Нису имали много избора – морали су да прихвате све оно што су тражили југословенски домаћини. Зато су на градилишту редовно пребацивали радну норму (и делегат НОЈ у њиховој бригади био је искрен када је констатовао да од резултата њиховог рада зависи њихова даља судбина). При крају свога боравка на градилишту, међу емигрантима је била приметна психоза: – Шта ће бити с њима даље? У Бугарску нису смели, јер су сви пребегли из ње, а перспектива у ФНРЈ им није била позната. Многи су пре доласка на радну акцију радили у предузећима у ФНРЈ и најтеже физичке послове само да би опстали. Одлазак на радну акцију видели су као пут ка легализацији свога положаја и тражили су да им се после завршетка рада на градилишту обезбеди сталан посао и смештај, односно ученицима и студентима даље школовање. Влада ФНРЈ је наводно позитивно одговорила на њихове молбе.

Бригаде из парламентарних демократија

1 Французи

Ако изузмемо бригаду југословенских исељеника који живе у Француској (о којој ће више речи бити касније), француске бригаде учествовале су на радним акцијама у Југославији почевши од изградње пруге Шамац–Сарајево 1947. године. Туристички обилазак земље био је њихов главни мотив за долазак у Југославију. Млади људи, иза којих је било тешко ратно искуство, године окупације, страха, немаштине, желели су да уживају у својој младости, да упознају нову земљу и људе. Очекивали су да ће њихов рад на градилишту бити више симболичан и да ће већи део времена провести у обиласку земље и уживању на Јадранском мору. Активистима Народне омладине Југославије

били су страни и неприхватљиви мотиви француских вршњака и то је био извор сталних неспоразума између њих. У извештају о боравку две од три француске бригаде на Омладинској прузи наглашена је (недопустива) политичка незаинтересованост већине њених припадника. Наведено је да су тон у бригадама давали троцкисти и анархисти, у односу на које су комунисти у бригади били попустљиви („небудни“). Укратко, „оставили су утисак разједињене омладине без икакве перспективе и без идеје“. Нешто повољније је била оцењена бригада *Ла Марсељез*, у којој је преовлађивала радничка омладина и коју је предводио бивши борац Интернационалних бригада у Шпанском грађанском рату. Она је показала тражену дисциплину у раду, али је на градилишту остала свега десет дана и самим тим није оставила већег трага.¹⁸

Нешто већу пажњу посветићемо Омладинској радној бригади Француза и деце југословенских исељеника *Братство и јединство*, која је радила на градилишту истоименог ауто-пута већи део августа 1949. године.¹⁹ Бројала је 106 девојака и младића, већином Француза, али је у њеном саставу било и тридесетак југословенских исељеника, пар Пољака и један Мароканац. Међу исељеницима најбројнији су били Словенци, али било је и представника осталих југословенских народа. По професионалном саставу преовлађивали су радници, али било је и интелектуалаца (гимназијалаца и студената). Били су смештени у околини Нове Градишке. Добили су простране баракe са спроведеним електричним инсталацијама, засебним креветима и комплетном постељином. Храна им је била и обилна и разноврсна. Домаћини су се додатно трудили да им боравак учине што пријатнијим – водили су их у оближњу сељачку радну задругу како би их упознали са стањем пољопривреде у земљи и добро их нахранили плодовима „социјалистичког преображаја села“. Организовали су им митинге и логорске ватре, водили их на тродневну екскурзију у Београд и на крају их наградили поклонима – дипломом у кожном повезу, бригадним албумом и албумима са фотографијама са радне акције за сваког бригадира понаособ.

Различити мотиви довели су омладину из Француске на градилиште ауто-пута: комунисти су желели да провере истинитост оптужби изнетих у Резолуцији Информбироа, „реакционарне елементе“ је занимала стварност живота у социјализму, а политички неопредељени су вероватно желели да упознају нову земљу и људе, стекну нове пријатеље и проведу један активан одмор.

Мотиви исељеника били су другачији. Они су највећим делом дошли да обиђу своје рођаке користећи бесплатан превоз. Неке је привукла жеља да упознају своју постojбину, а појединци су боравак искористили „за шпеку-

¹⁸ АЈ-114-290, *Општи извештај о иностраним бригадама на ОРА Шамац–Сарајево*, 18.11. 1947. година.

¹⁹ АЈ-114-152, *Извештај о учешћу омладинских бригада и група из иностранства на изградњи ауто-пута „Братство и јединство“*, Нова Градишка, 20. 9. 1949. година.

лантске сврхе“. Тако је један исељеник, који је и раније боравио на радним акцијама, понео са собом стотине чешљева, које је намеравао да прода становницима околних насеља или омладини из других бригада. Укратко, и Французе и исељенике водио је „лични моменат“, а не жеља да својим радом допринесу изградњи социјализма.

Најважнији вид рада домаћина са гостима из Француске био је идеолошко-политичко васпитање. Французе је требало убедити у исправност југословенског виђења сукоба са Информбироом, док је познавање политике међу исељеницима било на тако рудиментарном нивоу да су активисти НОЈ морали да их уче основним појмовима. Наводно, питали су да ли је Лењин књига или је у питању човек и тражили су да им се објасни Калифорнијска резолуција, мислећи при том на Резолуцију Информбироа!

На иницијативу Главног штаба ОРА, у бригади је одржано више предавања и расправа о актуелним приликама у Југославији. Теме су биле: о Резолуцији Информбироа, народноослободилачкој борби, перспективама социјалистичке изградње, културној политици ФНРЈ и спољној политици ФНРЈ. Сва предавања темељила су се на питањима која су унапред припремили бригадери. Она су углавном била „на линији клеветничких поставки Информбироа“ и поставили су их махом интелектуалци. Наводно је предавање са дискусијом о „суштини спора“ са Информбироом имало успеха и француски комунисти су разумели и прихватили југословенско виђење.

Грађа о француско-исељеничкој бригади сведочи да су на релацији НОЈ–бригада и унутар ње саме владали врло затровани односи. Део бригадира био је огорчен, јер се с правом осећао преварен: у позиву који су добили писало је да ће две недеље радити лакше послове у шумским газдинствима или на њивама и да ће преостале две недеље путовати по Југославији. Када су дошли, затекли су сасвим другачију ситуацију – морали су да раде тешке грађевинске послове и да живе војничким животом. Други проблем била је стална нетрпељивост између Француза и исељеника. Први су са собом донели надмени став према јефтиној радној снази из иностранства, а други су се осетили јачи на терену своје постојбине и умели су да се арогантно понашају према Французима. Французима није одговарало што је за команданта изабран представник исељеника, а он их је називао лењивцима и сматрао их је кривим за недовољан учинак бригаде.

Делегат НОЈ при бригади оптужио је Французе да нису имали воље за рад и да нису трпели дисциплину. Напуштали су логор по свом нахођењу и слободно ступали у контакт са становништвом околних насеља. Неки су, у недостатку динара (које су могли да купе само по званичном, наравно неповољном, курсу – уз посредовање за то задуженог представника НОЈ), продавали не само своје личне ствари већ и логорску ћебад и цокуле, који су, због опште немаштине, били тражени у околним селима. Многи су се у логор враћали пијани. Када већ

говоримо о контактима Француза са домаћим становништвом, требало би да наведемо још једну занимљивост. Наиме, већ прве ноћи после доласка бригаде у логор у околини Нове Градишке, неко је, вероватно из једног од оближњих села, гађао баракe каменицама, док га стражар није отерао пушчаном паљбом. Узнемиреним бригадирима је објашњено да је стражар грешком гађао пса луталицу. Но, већ сутрадан они су причали како их је напао неки сељак коме су због изградње ауто-пута отели земљу. Сасвим је могуће да је нападач био сељак огорчен због насилне колективизације или неке друге мере, еуфемистички назване социјалистичким преображајем села.

Без обзира на бројне примедбе које је у свом извештају навео, делегат НОЈ је био задовољан укупним резултатима боравка француско-исељеничке бригаде. Наводно, сви су понели позитивне утиске о Југославији: комунисти су се уверили у неистинитост оптужби Информбироа, антикомунисти су били задивљени „нашим успјесима на пољу социјалистичке изградње“. Оцењено је на примеру ове бригаде да је југословенска пропаганда била успешна.²⁰

Јул 1951. године – време је либерализације друштвеног и политичког живота у Југославији и тражења нових путева спољне политике. На градилишту пруге Бањалука–Добој боравила је француска бригада *Фратерните*. Чинило ју је 38 омладинаца и омладинки. Састав бригаде није био најповољнији: свега 5–6 радника, док су остали били већином аполитични студенти. Тон бригади давали су троцкисти, који су током расправе након предавања о спољној политици ФНРЈ критиковали отварање земље према Западу. Нису били задовољни ставом ФНРЈ о Корејском рату, сматрајући га проамеричким, и изложили су своје схватање „идентично мање-више са политиком СССР“.

И још нешто за крај: када су Французи пошли на екскурзију по Југославији, поред тога што су им се допали Јадран и Дубровник, свидели су им се и елеганција у одевању Југословена, квалитет и дизајн одеће коју су носили. „Требало је доста времена да се неки убједи да заслуга за то спада у производњи југославенске индустрије, а не америчке помоћи.“²¹

II Британци

На изградњи пруге Шамац–Сарајево учествовало је девет британских група, у оквиру којих је било Енглеза, Шкотланђана, Ираца и Индуса. Групе су биле састављене од присталица разнородних политичких странака и организација, што је одражавало политичке поделе у Уједињеном Краљевству. Било је лабуриста и конзервативаца, чланова Комунистичке партије Велике

²⁰ Исто.

²¹ АЈ-114-290, *Извјештај I француске бригаде „Фратерните“*, ОРА Бањалука–Добој, 13.8.1951. година.

Британије и политички неопредељених. Многи Британци били су оцењени као непријатељски елементи, провокатори и агенти. Њихов је радни учинак био мали и били су превасходно заинтересовани да се, путујући по Југославији, упознају са једном за њих егзотичном земљом и са животом „иза гвоздене завесе“. Радо су учествовали у дуготрајним политичким расправама након предавања о петогодишњем плану, НОБ, приликама у свету, постављајући провокативна питања и држећи се непријатељски. Као посебну, изразито негативну особину, извори наводе њихов индивидуализам и недостатак сваке жеље да се привикну на колективни живот.²²

На изградњи ауто-пута „Братство и јединство“ учествовао је велики број Британаца. Прва међу бригадама са Острва дошла је на градилиште ауто-пута 1. јула 1948. године. Чинило ју је 59 девојака и младића, студената и радника. Логор им се налазио у близини Руме.²³

Кључни проблем, који је обележио како однос Британаца и Југословена на радној акцији тако и читаву изградњу ауто-пута „Братство и јединство“, била је Резолуција Информбироа, донесена 28. јуна 1948. године. Активисти НОЈ настојали су да убеди Британце и остале иностране бригадире у неоснованост оптужби, а они су настојали да прикупе што више информација не би ли стекли што објективнији суд о стању у Југославији. Предавања партијских активиста која су организована за странце нису код Британаца имала нарочитог успеха и њихов главни коментар на оно што би чули био је: – То је пропаганда! Тражили су од команде омладинске радне акције да им се омогући обилазак насеља дуж трасе ауто-пута како би се лично упознали са политиком КПЈ према селу, што је била главна тачка оптужнице у Резолуцији. Британски бригадири посетили су Пећинце и још нека сремска села, где су разговарали са појединим кулацима, тј. бившим богатијим сељацима којима су аграрном реформом одузете знатне површине обрадиве земље. Они су им се, природно, жалили на свој положај. То је, према тврђењу аутора извештаја, био добар пример „очевидне пропаганде“, јер су Британци могли (разговарајући са овим сељацима) да се увере да КПЈ није скренула са исправне линије „социјалистичког преображаја села“, и тиме је могла да се докаже неоснованост оптужби Информбироа.

На крају, делегат НОЈ је покушао да сумира резултате боравка Британаца на радној акцији. Он није умео да одговори на питање какав је био пропагандни ефекат боравка британских омладинаца на ауто-путу, какав је био њихов стварни утисак о изградњи социјализма у ФНРЈ и да ли су прихватили виђење КПЈ о сукобу са Информбироом. Сматрао је да је учињен пропуст што гости нису обишли неку успешну фабрику или синдикалну организацију, јер им по-

²² АЈ-114-290, *Општи извештај о бригадама из иностранства на Омладинској прузи Шамац–Сарајево*, Београд, 18. 9. 1947. година.

²³ АЈ-114-291, *Извештај о I британској бригади*, 26. 7. 1948. година.

сете сељачким радним задругама „осим топлог пријема и доброг јела“, нису понудиле никакав политичко-пропагандни садржај. Закључује да су Британци ипак могли да се увере у полет младих градитеља социјализма и у њихову ода-ност КПЈ и Јосипу Брозџу Титу.²⁴

„Од дана објављивања познате Резолуције Коминформа о стању у нашој партији, несумњиво је био један од првих, ако не и први задатак делегата у страним бригаама, сазнати од страних омладинаца како они гледају на оптужбе изнесене у тој Резолуцији, а затим, настојати да им се у свим оним случајевима који су им нејасни, покаже како заиста ствари стоје у Југославији.“²⁵ Док је овај задатак, према мишљењу делегата у Првој британској бригади, био релативно лак, јер у време њеног боравка у Југославији руководство КП Велике Британије још није имало званичан став, дотле је Друга британска бригада дошла на градилиште након што се КП Велике Британије изјаснила у прилог Резолуцији. Комунисти из ове бригаде дошли су са чврстим уверењем да је руководство КПЈ на погрешном путу. Делегат се у извештају пожалио како је настојао да отвори расправу о Резолуцији, али да га је у томе спречавао лично командант, правдајући се да би таква расправа довела до незгодне ситуације. Лабуристи, конзервативци и политички неопредељени показали су далеко веће занимање за став КПЈ према Резолуцији и радо су узимали пропагандни материјал о Андрији Хебрангу и Сретену Жујовићу, док су га комунисти одбијали.

Делегат НОЈ је имао врло негативно мишљење о команданту и вођи комуниста у бригади Полу Шарпу. Њега је оптужио за слабу дисциплину и лошу политичку ситуацију у бригади. Шарп је одбио да преда пасоше делегату НОЈ и одбио да забрани својим бригадирима самоиницијативно напуштање логора и одласке у Сремску Митровицу и Београд, рекавши да ће његова бригада напустити Југославију ако јој се ограничи слобода кретања. Делегат Главног штаба је то догматски протумачио као недостатак ауторитета и комунистичке чврстине, а, у ствари, реч је била о два потпуно опречна погледа на свет: Британац је, иако је био комуниста, бранио индивидуалне слободе, док је Југословен заступао идеју о потпуном покоравању индивидуе колективу. Британац је бранио тезу да су они дошли на радну акцију пре свега да би упознали земљу и људе, што се најбоље може учинити ако им се омогући да нормално комуницирају са домаћим становништвом („редовито у крчмама, при чаши ракије или пива“), док је делегат сматрао да ће Британци најбоље упознати прилике у Југославији ако ступе у контакт са припадницима Народне омладине из околних бригада. „Нажалост, реакционери из те бригаде [...] обилато су искористили свој боравак у ФНРЈ да снабдију своје шефове у Енглеској протужугославенском пропаган-

²⁴ Исто.

²⁵ АЈ-114-291, *Извештај о раду и боравку II британске бригаде на Аутопуту од 18. VII до 10. VIII.*

дом, скупљеном у самој Југославији.“ Делегат се пожалио да су Британци били нарочито привлачни за „политички негативне људе“ из околине. Водили су више разговора са појединим личностима из Лаћарка и Сремске Митровице, који су се жалили на положај сељака у Југославији. Такође, успоставили су присан однос са једним студентом из Загреба, који је причао „свакојаке лажи о нашој земљи и нашој партији“, између осталог да је омладина доведена на градилиште под присилом.

Било је још занимљивих примера сумњивих контаката између домаћег становништва и Британаца. Један возач („дакле радник“) говорио је о тешком животу у социјалистичкој Југославији и делегату, који се претварао да је Енглец, похвалио се да је прави четник („гут четнико“) и да их има још у Сремској Митровици. И касније, приликом пропутовања кроз Загреб и боравка на Јадрану, у Краљевици, поједини Британци су били гости различитих незадовољника, који су им се жалили на прилике у Југославији.

Делегат НОЈ се пожалио да му је политичко деловање на Британце било веома отежано. Прво, сами Британци су били резервисани према званичним представницима југословенске омладине, јер је њима главни задатак био да спроводе партијске директиве. Друго, онолико колико је „реакција“ била активна када је настојала да успостави присније везе са странцима толико су партијски и омладински активисти били пасивни, што је пре била последица страха од комуникације са странцима него последица незнања језика.

Посебно место у запажањима делегата НОЈ заузима његово виђење британских комуниста, које обилује стереотипима. Он није могао да схвати њихову потребу за индивидуализмом (покушаји да се забране индивидуалне шетње), слободније схватање љубави, у којој партијска припадност не игра никакву улогу („једна комунисткиња била је у најинтимнијим односима с једним лабуристом-реакционером“). Пошто је стављао знак једнакости између комунисте и дисциплине, односно ангажованости у извршавању задатака, збуњивала га је показана дисциплина и радни елан једне групе конзервативаца. С друге стране, њему се чинило да су британски комунисти својим понашањем намерно провоцирали домаћине не би ли изазвали неку неугодну ситуацију и тиме нашли себи аргумент да су наводи Резолуције Информбироа били тачни.²⁶

Омладинску радну групу из Велике Британије, која је радила на ауто-путу „Братство и јединство“ у августу 1949. године чинило је 16 бригадира, већином Енглеца и то студената.²⁷ Били су смештени у околини Нове Градишке, у логору који су делили са групом Словенаца из Вестфалије, о којима ће више речи бити касније. Смештај је оцењен као пристојан, мада у наставку следи опис према

²⁶ Исто.

²⁷ АЈ-114-152, *Извештај о учешћу омладинских бригада и група из иностранства на изградњи аутопута Братство–јединство*, Нова Градишка, 20. 9. 1949. година.

коме је кров бараке у којој су боравили прокишњавао (а да домаћини нису били довољно ажурни у вези са поправком) и бригадери нису имали посебне просторије за купање, ни посебан WC за све време боравка. Смештај је био довољно „пристојан“ да су три Британца оболела од цревних инфекција.

Централно место у извештају о радној групи из Велике Британије заузела анализа политичке ситуације у њој. Наиме, Британци су већином били чланови КП Велике Британије који су се слагали са Резолуцијом Информбироа или су били њени симпатизери, док су остали оцењени као реакционари, прикривени непријатељи ФНРЈ и „аполитични буржоаски индивидуалисти“. Из личности студената избијао је, упркос јавном залагању за идеју социјализма, њихов буржоаски индивидуализам, а два радника су оцењена као релативно најздравији елементи у групи. Највећи простор остављен је за приказ лика командира групе Алфреда Вала Шермана. Био је студент, стар тридесетак година. Борио се у Шпанском грађанском рату, а за време Другог светског рата био је капетан британске обавештајне службе на Блиском истоку и Малти. Ово му није био први боравак у Југославији. Године 1947. године учествовао је на ОРА Шамац–Сарајево, а 1948. године је боравио у Југославији са једним сумњивим америчким студентом. Добро је говорио српскохрватски језик. Представницима НОЈ тврдио је да је искључен из КП Велике Британије зато што се није слагао са Резолуцијом Информбироа. „Посматрајући Шерманов рад и понашање, дошли смо до закључка да је у овој групи он био наш највећи непријатељ, иако је уједно био најгрлатији и најнеуморнији поборник става наше Партије у односу на Резолуцију и клеветничку кампању против наше земље“, и даље “читаво његово понашање, опхођење са људима, начин руковођења групе, његове изјаве и дискусије, одавале су слику агент-провокатора који је [...] лежерно играо улогу старог интернационалног борца-пролетера поцијепаних ногавица на кољенима“. Шерман се понашао арогантно и нетрпељиво према присталицама Информбироа међу својим земљацима и сувише је нападно критиковао Резолуцију, СССР и народне демократије. Уносио је, наводно, забуну и раздор међу своје људе. Када се томе додају провокативна питања која је постављао и чести самостални излети по градилишту ауто-пута и околним насељима, расте вероватноћа да је Шерман био обавештајац, а не борац за социјалну правду и пролетерски интернационализам. Његов заменик био је Кенет Спенсер, некадашњи члан Балканске комисије у Грчкој, који се такође представљао као бивши члан КП Велике Британије, искључен због неслагања са Резолуцијом Информбироа. Он се „за све интересовао, све је одобравао и много записивао“.²⁸

На изградњи Омладинске пруге Бањалука–Добој је 1951. године учествовала британска бригада *Харолд Ласки*. Чинили су је студенти и радници, припадници Лиге лабуристичке омладине и неколико политички неодређених

²⁸ Исто.

појединаца – укупно 16 људи. Бригада је била активна приликом сустрета са југословенским студентима, када би се развиле расправе о различитим проблемима међународне политике и привреде. Британци су показали нарочито занимање за рад радничких савета и демократизацију у Југославији. Занимали су се за историју НОБ, те за народну уметност. Сви су били врло наклоњени земљи домаћину.²⁹

III Данци

Омладина из Скандинавије учествовала је на свим великим радним акцијама током 1947–1951. године. Разлике у менталитету, у схватању политичких, индивидуалних и сексуалних слобода између југословенских и скандинавских омладинаца биле су толике да су неспоразуми између њих били стални. Покушаћемо да то прикажемо на примерима две данске бригаде на ауто-путу „Братство и јединство“ 1948. године.

Данска бригада *Скандинавија* била је састављена претежно од студентата и матураната пореклом из грађанских или велепоседничких породица. Преовлађивали су политички неопредељени људи, али су комунисти, иако малобројни, руководили штабом бригаде. Бригада је била смештена у близини Сремске Митровице.

Делегат НОЈ при *Скандинавији*, није могао да се споразуме са комунистима из бригаде. Не само што није знао ниједан страни језик него су се његови погледи на свет потпуно разликовали од погледа Данаца. Различито поимање сексуалних слобода изазвало је неспоразуме већ првог дана после доласка бригаде на градилиште, када су гостима предочена правила понашања у логору „у вези односа друга и другарице“. Данци су то дочекали са подсмехом, делегат је тражио подршку команданта и осталих комуниста у бригади, а они нису имали разумевања за његов пуританизам.³⁰

Скандинавија се одлучно супротставила забрани индивидуалног разгледања околине градилишта и индивидуалних посета оближњим градовима. Млади Данци су, како је рекао командант бригаде, дошли пре свега да упознају земљу, а забрана индивидуалних обилазака је ограничавање основних слобода. Делегат НОЈ није могао да их спречи да посећују Сремску Митровицу и друга насеља у околини, а они су, у намери да набаве потребне количине јефтине а јаке ракије, продавали домаћем становништву („реакционарима“) ципеле и другу опрему

²⁹ АЈ-114-290, *Извјештај – Прва британска бригада „Харолд Ласки“*, 13. 8. 1951. година.

³⁰ У вези са (бар јавним) пуританизмом југословенских комуниста: делегат при данској бригади на прузи Шамац–Сарајево био је посебно запрепашћен њиховим понашањем у Дубровнику, јер су се Страдуном шетали у купаћим костимима, а на плажи су били нудисти (АЈ-114-290 *Извјештај о одмору бригада из иностранства у Дубровнику*, Дубровник 21. 7. 1947.).

коју су задужили на градилишту и „опијали се до изнемоглости“. Појединци су се чак спријатељили са немачким ратним заробљеницима, који су радили на градилишту ауто-пута.³¹

Неспоразуми са Данцима били су настављени и након радне акције, приликом одмора у Краљевици. Одбили су да учествују у политичким расправама које су им наметали активисти НОЈ и време су радије проводили на плажи или у индивидуалним разгледањима. Избегавали су логорске ватре и друге наметнуте облике дружења. Једном су, у пијаном стању, поломили инвентар неке кафане а да нису после платили одштету и, што је делегат НОЈ посебно приметио, носили су са собом малу камеру којом су „увијек гледали да сниме неки објекат државни и разне друге ствари“.³²

Највише неспоразума у односима између Данаца и Југословена изазвала је Резолуција Информбироа, што може да се прати у извештају о бригади *Мартин Андерсен Нексе*. Њен састав је био прилично монолитан – већину су чинили чланови КП Данске, односно данске комунистичке омладине. По социјалном саставу, благу већину чинили су квалификовани радници, док су остали били интелектуалци, студенти и гимназијалци.³³

У почетку су Данци показали велико интересовање за сукоб комунистичких партија и представници НОЈ су организовали расправе на којима су заједно анализирали текстове из *Борбе*. Првих дана били су наклоњенији ставу КПЈ, али, када су средином јула добили примерке часописа *Унита* и *Л Иманите*, који су чврсто стајали на позицијама Резолуције, променили су мишљење. Говорили су да је ауторитет СКП(б) за њих већи од ауторитета КПЈ. Делегата НОЈ посебно је вређао њихов став да чланови КПЈ нису довољно познавали теорију марксизма–лењинизма и што су заузимали „положај учитеља према ђаку, кога треба вући за уши“. Искористили су обилазак сељачке радне задруге у Лаћарку код Сремске Митровице како би доказали тачност навода Резолуције о политици КПЈ према селу.

У сукобима који су се распламсали поводом Резолуције Информбироа, потпуно су изражене разлике између Југословена и Скандинаваца у темпераменту, менталитету, култури. На једном састанку штаба бригаде делегат НОЈ је иступио против програма приредбе на којој је командант (радник у штампарији и трубач у ноћним клубовима) свирао „декадентни буги–вуги“ и певао америчке шлагере. Навео је да омладина Југославије то не доживљава као културу, на шта су

³¹ АЈ-114-291, *Студентска радна бригада „Скандинавија“, Аутопут „Братство и јединство“*, 1948. година.

³² АЈ-114-290, *Извештај о студентској радној бригади „Скандинавија“ на летовању после ОРА(6–10. август 1948)*.

³³ АЈ-114-291, *Данска бригада на ОРА „Братство и јединство“ 1948, извештај за период 30. 6. – 26. 7. 1948. године*.

Данци бурно реаговали и бранили буги–вуги и Пабла Пикаса од југословенског „глајхшалтовања“³⁴

У закључку извештаја о бригади *Мартин Андерсен Нексе* делегат НОЈ се пожалио да је његов утицај на промену става Данаца био минималан упркос томе што је користио сва расположива средства агитације и пропаганде. Закључио је да су дански комунисти имали задатак да се држе линије Информбироа према КПЈ, али и да су показали бројне слабости. Напомиње, с једне стране, њихову ригидност у оцењивању домета изградње социјализма у ФНРЈ и, с друге, идолопоклонство пред „америчком псеудокултуром“ и подржавање „теорије слободне љубави које су се и практички манифестовале“.³⁵

Бригаде и групе југословенских исељеника

I Исељеници из Француске

Прва међу бригадама југословенских исељеника на Омладинској прузи Брчко–Бановићи дошла је из Француске, крајем јула 1946. године. Била је подељена на групу која је радила на ископавању тунела (снажнији и стручни радници) и на групу која је градила насип (жене и физички слабији мушкарци). Група која је радила у тунелу Мајевица подбацила је због „нездоровог односа према раду“. Радила је без жара, како би испунила предвиђено осмочасовно радно време: „Другови нису могли да даду много, поготово што је њихов однос према раду (исти као) однос радника према раду у капитализму.“ Активисти Народне омладине Југославије покушали су да их подстакну на већа прегнућа, организујући им такмичење, али то није довело до повећања радног учинка. Дотле, група која је била ангажована на изградњи насипа показала је већи радни елан, понајвише зато што је била у непосредном додиру са домаћим бригадама које су градиле са много ентузијазма. Наводно, један од узрока слабог учинка исељеника у тунелу био је надмени однос домаћих минера према њима. Они су им често говорили да су лењи, а многи су се исељеници осећали повређени када је један од најбољих бригадира увече био похваљен због посебног залагања, а ујутру добио понижавајуће задужење да доноси воду.

³⁴ Пикасо је, иако је реч о највећем уметнику XX века и штавише, члану КП Француске, био у очима теоретичара социјалистичког реализма оличење свих најгорих особина „декадентне буржоаске уметности“. (в. I. Hofman, „Umetnost i represija. Izveštaj o reakcijama na Rezoluciju CK SKP(b) o čišćenju sovjetske muzike od ‘štetnih uticaja dekadentstva i formalizma’, 1948. godine“, *Tokovi istorije*, br. 1–2, Beograd, 2004).

³⁵ АЈ-114-291, *Данска бригада Мартин „Андерсен Нексе“ на ОРА Братство и јединство 1948, извештај за период 30. 6. – 26. 7. 1948. година.*

Културно-просветни рад са исељеницима из Француске није дао очекиване резултате. Највећа пажња била је посвећена учењу српскохрватског и словеначког језика (преовлађивали су Словенци), које су многи заборавили, а многи рођени у Француској нису ни познавали. Југословенски језици учени су писањем диктата, вежбањем граматике и „прорадом“ идеолошки проверених текстова, чиме се настојало и да се политички уздигну. Агитпроп је организовао писање писама и дописа њиховим сународницима, исељеничким организацијама у Француској и француским институцијама. Написано је једно писмо Јосипу Брозу Титу и неколико репортажа за различите медије. Организовано је неколико приредби у којима су наступали исељеници самостално или заједно са домаћим бригадама. Исељеници су издали три броја зидних новина, од којих је задовољавао тек последњи број. Основали су мали хор, који је увежбавао југословенске песме, а имали су и неколико хармоникаша и гитариста, који су употпунили културно-просветни рад. Слушали су уобичајена предавања о рату и револуцији, омладини Југославије, обнови и изградњи домовине. Један албански бригадир одржао им је предавање о омладини из своје земље.³⁶

Оно што је речено о бригади исељеника из Француске на прузи Брчко–Бановићи важи и за исту такву бригаду на прузи Шамац–Сарајево. Већином су, као и претходне године, били Словенци, рудари и квалификовани бетонски радници. Политички су били незаинтересовани и, како резигнирано констатује аутор извештаја, занимале су их једино плате радника и друга синдикална питања. Нису показали веће занимање за останак у Југославији.³⁷

II Исељеници из Вестфалије (Немачка)

„Посебан проблем на прузи, чак специјалан феномен“, представљала је група Словенаца из Вестфалије. У извештају о њиховом боравку на прузи Шамац–Сарајево наведено је да су потпуно изгубили своје словеначко национално обележје и да су примили немачке националне особине. Сматрало се да су скоро у потпуности подлегли утицају националсоцијалистичког васпитања и да су њихови блиски рођаци војевали у немачкој војсци. Били су склони алкохолизму, крађи и блудничењу. Неки су ухваћени како краду из складишта храну, цигарете и другу робу, коју су намеравали да однесу у Немачку. Политика их није занимала, као ни културно-просветни рад. Нередовно су излазили на градилиште – нарочито девојке, које су се „одавале пороку“.³⁸

³⁶ АЈ-114-290, *Штаб Прве исељеничке бригаде из Француске – Извештај о раду и животу бригаде.*

³⁷ АЈ-114-290, *Општи извештај о учењу бригаде из иностранства на ОРА Шамац–Сарајево*, 18. 11. 1947. година.

³⁸ АЈ-114-290, *Општи извештај о иностраним бригадама на ОРА Шамац–Сарајево*, 18.11. 1947. година.

Много више података о Словенцима из Вестфалије налази се у извештају о бригадама из иностранства на изградњи ауто-пута „Братство и јединство“ 1949. године.³⁹ Тринаесточлана Омладинска радна група *Макс Рајман* боравила је на градилишту у августу 1949. године. Била је смештена у околини Нове Градишке, где је делила логор са већ споменутом групом из Велике Британије.

По социјалном саставу, чинили су је радници. Сви мушкарци били су рудари, а код жена позната је професија само једне од њих – била је кројачица, и наводно једина комунисткиња (чланица КП Немачке).

„За ову групу је карактеристично то што се код сваког појединог осјећају врло велики трагови васпитања у Хитлеровој Њемачкој, којем треба надодати најновији утицај живота какав се спроводи у Енглеској окупационој зони Њемачке одакле је група. Управо због тога што су Њемачкој имали и још увијек имају неприлика због своје националне припадности Југославији, код њих је у извјесној мјери развијен национални осјећај и љубав према нашој земљи и желе да буду Југословени, али њихова схватања, начин живота, скоро потпуно заборављен или ненаучен језик одају слику скоро стопроцентног младог њемачког малограђанина који нема никаквог племенитог циља у животу, који је неборбен и потпуно аполитичан, егоистичан, без имало смисла за другарство и и колективан живот и који у вину види једини излаз, једино средство за увесељавање и разоноду.“⁴⁰ У идеолошко-политичкој оцени, пуној искрене резигнације, стоји да Словенци из Вестфалије нису показивали никакво занимање за политичку ситуацију у свету. Југословенску штампу нису пратили, јер већином нису знали језик, а и они који јесу, нису били заинтересовани. Нису читали ни немачке „напредне листове“. О сукобу КПЈ и Информбироа једва да су били обавештени. Командант групе Јозеф Јовановић, мајстор електричар црногорског порекла, активистима народне омладине отворено је изјављивао да га политика не занима и да га је на градилиште довела жеља да упозна домовину својих предака.

Југословенска омладина из Вестфалије није показивала тражену дисциплину и јединство. Свађе око небитних питања биле су део њихове свакодневице, а младићи су се још и грубо опходили према девојкама. Алкоголизам је био главна бољка групе, како њеног мушког тако и женског дела. Забележено је како су у пијаном стању разбили прозоре на неким вагонима на које су наишли. Група је била у сталном сукобу са Британцима, с којима је делила логор. Они су се жалили на њих због пијанчења и галаме током целе ноћи, а командир Алфред Вал Шерман их је са посебним уживањем назвао Немцима и лењим свињама.

³⁹ АЈ-114-152, *Извештај о учешћу омладинских бригада и група из иностранства на изградњи аутопута Братство–јединство*, Нова Градишка, 20. 9. 1949. година.

⁴⁰ Исто.

Главни штаб је покушао да успостави какав-такав мир између завађених суседа, али није имао нарочитог успеха.

Занимљиве су идеолошко-политичке одлике појединих припадника вестфалске групе. Готово за сваког младића или девојку стоји оцена – „опија се до бесвјести“. Један од ретких поред чијег имена не стоји да је алкохоличар био је заменик команданта групе, али је он наводно био склон крађи. Референткиња за културу била је „темпераментна, тврдоглава и дрска дјевојка“, а „остале дјевојке дају слику младе њемачке домаћице, коју ништа друго не интересује до хаљине и трачеви“.

У закључку извештаја о исељеницима из Вестфалије писало је да југословенска пропаганда није имала никакву корист од њих. Избор ових девојака и младића оцењен је као веома лош и скренута је пажња да се убудуће примају омладинци далеко бољих моралних особина како би они одиграли што позитивнију улогу у окупљању и васпитавању исељеничке омладине „у духу љубави према новој Југославији и њеној социјалистичкој изградњи“.⁴¹

* * *

Када се посматра однос активиста КПЈ према омладини из иностранства, може да се уочи приличан несклад између жеља и стварности. Млади југословенски комунисти су себе доживљавали као аутентичне тумаче идеологије марксизма–лењинизма, који су истинитост своје идеологије доказали победом у револуцији. Позвали су омладину из иностранства на радне акције (и одазвали се на позиве у другим земљама) како би наметнули такво становиште својим вршњацима. Неколико хиљада девојака и младића из различитих земаља дошло је у ФНРЈ, а покренули су их различити мотиви. Омладину из „народних демократија“ довело је настојање њихових омладинских организација и комунистичких партија да покажу Југословенима како и они граде социјализам и да прикажу словенску и балканску солидарност на делу. Омладина из парламентарних демократија дошла је подстакнута другачијим мотивима: појединци, склони авантури, били су привучени идејом да завире „из гвоздене завесе“, и то у егзотични балкански свет, а било је и оних које је искрено привукла идеја пролетерског интернационализма и револуције. Исељеници су желели да се упознају са животом у социјалистичкој Југославији како би проценили да ли има смисла да се врате у своју постојбину.

Кави су били резултати боравка омладине из иностранства у ФНРЈ? Да ли је она прихватила југословенску револуционарну идеју? Да ли је могло да се рачуна на њу као на покретача иностраног јавног мњења за ствар Југославије? Ако посматрамо односе са „народним демократијама“, након патетичних закључака

⁴¹ Исто.

на вечно братство међу словенским народима и „народнодемократским“ државама, уследиле су, после Резолуције Информбироа, изјаве пуне разочарања, непријатељства и мржње. Прекид у односима био је потпун.

А омладина из парламентарних демократија? Активисти НОЈ сусрели су се са далеко образованијим вршњацима, који нису били спремни да некритички прихвате идеологију марксизма–лењинизма. Ако чак изузмемо младе социјалдемократе, либерале или конзервативце, којих је било међу бригадирима из иностранства, југословенска омладина се сусрела са комунистима који бране индивидуализам, слободу кретања, слушају буги-вуги и воле Пикасову уметност. Оптерећени догмом, несклони критичком односу према стварности (а често и недовољно образовани), активисти НОЈ су у расправи са вршњацима из иностраних бригада били често инфериорни и састављали су својим руководиоцима извештаје пуне резигнације, као верници који не могу да схвате зашто други не верују. С друге стране, и омладина са Запада је умела да се надмено односи према својим домаћинима. Многи су дошли оптерећени предрасудама и стереотипима о Југославији и на лицу места су тражили потврду својих теза. Појединцима се, с друге стране, допао ентузијазам омладине и вероватно су и касније остали наклоњени Југославији.

Ако посматрамо југословенске исељенике, морамо приметити да је потпуни неуспех доживела замисао да се они помоћу радних акција трајно врате у своју постојбину. Они су евентуално посетили своје рођаке и, након што су проценили да им више одговара да раде у капитализму него у социјализму, вратили су се кући.

На омладинским радним акцијама сусрели су се различити светови, који се често нису разумели (а они који су се разумели, нашли су се 1948. године у непомирљивом идеолошко-политичком сукобу). Стога замисао да се радне акције искористе као средство југословенске спољне политике није имала нарочитог успеха. Југословенска култура била је та која је извршила продор на међународној сцени и припремила терен за значајне спољнополитичке успехе ФНРЈ у наредној деценији.⁴² Наравно, ни културни продор не би имао такав одјек да претходно није дошло до сукоба са Информбироом, да се Југославија није нашла у потпуној изолацији и, у таквим условима, почела да гради социјализам на сасвим новим основама.

⁴² В. студију М. Перишића, *Велики заокрет 1950: Југославија у трагању за властитим путем. Култура – ослонац, претходница и саставни део спољне политике*, Писати историју Југославије: виђење српског фактора, Београд, 2007. година.

Summary

Ivan Hofman

The Encounter of Different Worlds: Foreign citizens in the Youth Working Actions in Yugoslavia 1946-1951

The Communist Party of Yugoslavia intended to export its revolutionary experience and to strengthen the position of the state through the youth working actions. Several thousands of young people from both the states of „people's democracies“ and parliamentary democracies participated in the great working actions during the period 1946-1951, while many young Yugoslavs took part in the same actions abroad. Activists of the People's Youth of Yugoslavia strived to ideologically influence the foreign youth in the spirit of Marxism-Leninism, which caused numerous problems in their mutual relations. The encounter of young Yugoslavs and their peers from other countries was burdened with misunderstandings and stereotypes that prevented stronger bonding. Therefore, youth working actions in the observed period proved to be unsuccessful means of foreign policy of the Federal People's Republic of Yugoslavia.